

Az Orsolya-legendá Kelet-Európában

Zoltán András: *Szent Orsolya legendája Kelet-Európában.* = *Annus Albaruthenicus* 2004. Kryuki 2004., 181–196. p.

A neves lengyelországi fehérórosz író, Sokrat Janowicz (vö. *Kisebbségkutatás* 10/4, 2001, 148–150; 12/3, 2003, 574–575) által jegyzett *Annus Albaruthenicus* c. többnyelvű évkönyv 2004. évi kötete Zoltán András budapesti szlavista magyar nyelvű tanulmányát közli (természetesen a lengyelországi olvasóra is gondolva részletes lengyel nyelvű rezümé kíséretében). Amint arra a szerző már egy korábbi tanulmányában is utalt, a régi magyar–fehérórosz kulturális kapcsolatok révén a régi fehérórosz irodalomba lengyel közvetítéssel nyugat-európai művek is eljutottak. Ennek illusztrálására az Orsolya-legendát hozta fel példaként, amely a jelen tanulmány tárgyát is képezi. Ezt a legendát Oláh Miklós magyar humanista beillesztette az 1537-ben írt *Athila* c. történelmi munkájába. A szerző kiemeli a hunok és Attila jelentőségét, akinek számos nyugati szentet „köszönhetünk”, s a kölni Szent Orsolya is ezek sorába illeszkedik. Szent Orsolya legendája a magyar irodalom legnépszerűbb alkotása lett a XVI. századi Kelet-Európában, nyomtatásban először 1568-ban jelent meg Bázelen.

Lengyel nyelvre Cyprian Bazylík fordította le, s 1574-ben ki is adták Krakókban. Nem sokkal később, a lengyel nyomtatott fordítás alapján, 1580 körül kéziratos ófehérórosz fordítás is készült belőle Vilnában. A Szent Orsolya-legendát tehát mind a lengyel, mind az ófehérórosz irodalom először Oláh Miklós változatában ismerte meg.

Oláh Miklós munkájának Cyprian Bazylík-féle lengyel fordítását Maciej Strykowski is felhasználta 1582-ben, Königsbergben kiadott lengyel–litván–orosz krónikájában. A szerző a litvánok eredetéről szóló legendát ismerteti, mely szerint a litvánok ősei rómaiak voltak. Strykowski véleménye szerint a legenda egyik változatában Palemon és ötven nemesi család Rómából való menekülésének oka Attila itáliai hadjárata volt. Ennek okán Strykowski írt egy verses elbeszélést a hunok (azaz a „magyarok”) történetéről. Ebbe épít bele egy prózai betétet, amely Szent Orsolya legendáját beszéli el, aki éppen a „magyarok” kezétől halt vértanúhalált. Ha a verses szöveg Oláh Miklós munkájának parafrázisa, akkor az Orsolya-legendát tartalmazó prózai rész nem egyéb, mint Cyprian Bazylík lengyel szövegének szó szerinti átvétele. Ennek a kis „plágiumnak” a következtében Oláh Miklós munkájának megfelelő részlete bekerült Strykowski igen népszerű krónikájába (a fentiek illusztrálására a cikk szerzője mind a verses, mind a prózai szöveget s összehasonlításként Oláh Miklós *Athila*-jának Cyprian Bazylík-féle 1574. évi lengyel fordításának megfelelő részletét is beilleszti tanulmányába).

Strykowski krónikája nemcsak a Lengyel–Litván Államban, hanem Oroszországban is igen népszerű lett, ahol több részleges fordítása mellett a XVII. század második felében két fordítás is készült belőle Moszkvában, orosz egyházi szláv nyelven. Az első 1673–1679 között, a második pedig 1688-ban keletkezett. Mindkét teljes fordítás kéziratban maradt, másolataik többsége moszkvai és szentpétervári közgyűjteményekben található (a szerző mind a két orosz fordítást bemutatja egyszerűsített átirásban).

Befejezésképpen a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a szöveg elterjedésében a lengyel fordítás kulcsfontosságú volt, enélkül nem készülhetett volna el az ófehérórosz, illetve az orosz fordítás sem. Oláh Miklós legendája volt az első magyar (nem magyar, hanem latin nyelvű) irodalmi mű, amelyet lefordítottak lengyelre, s ez az első fordítás ófehéróroszra is a magyar irodalomból, sőt még azt is hozzáteszi a szerző, hogy az Orsolya-legendá szövege az orosz irodalomban is a legkorábbi fordítás a magyar irodalomból.

Irodalomtörténet, kulturális transzfer, történetiség – a regionalitás színterén: sziléziai minta

Haberland, Detlef: Schlesien im Kontext deutscher und europäischer Kultur – Regionale Literaturhistorie als Geschichte des Wissens- und Ideentransfers. = Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 53. Jg. 2004. 3. H. 409–438. p.

Szilézia évszázadokon át újra és újra gazdát cserélő, jellegzetesen „köztes” tartomány: a korai századokban váltakozóan lengyel, illetve német-római hűbértartók. A 14. század folyamán kerül át az akkor még szuverén cseh koronához. (Ebből a státusból, ha csak névlegesen is, a hódító politikát folytató magyar Mátyás király ragadja ki majd’ mintegy két évtizedre.) 1526-ban magával Csehországgal együtt lesz a Habsburgoké, 1742-ben (Csehország nélkül) Poroszorszáé. 1918 után Lengyelország kis részt visszkap belőle, majd 1945 óta egészében újra az övé. Az eredetileg lengyel és egyéb szláv népességű régió részint természetes elnémetesedése, részint célzott elnémetesítése régi keletű, de természetesen elsősorban a folyamatos osztrák, majd porosz fennhatóság következménye, melynek visszafordítására 1945 után Lengyelország is megtalálja a „megfelelő” formát: elűzéssel vagy az „autochtonnak” nyilvánított elem vissza-polonizálásával. (Mint ismeretes, ez utóbbi később mégis németként definiálta magát, s ezt az azonosságát a rendszerváltás óta érvényesíteni is képes.)

Szilézia nagy volumenű, minőségi hozzájárulása a német irodalmi–művelődési hagyományokhoz (különösen a barokk korszakában, említsük csupán *Jakob Böhme*, *Angelus Silesius*, *M. Opitz*, *A. Gryphius* nevét) általában a saját – egyszerre több irányban befogadó és kiható, ugyanakkor történelmi földrétegeket, a csuszamlások hordalékát egymásra halmozó – szellemiség megkülönböztető jegyeit is viseli. Az irodalomtudomány kihívása: az alkotások és a folyamatok „sziléziaiságát” igaz érvénnyel legyünk képesek meghatározni, épp azáltal is, hogy az örökséget nem a tér- és időbeli környezettől elszigetelten, hanem azzal fennálló kapcsolataiban, szimbiózisában szemléljük. Olyan kérdések várnak itt válaszra, mint: hogyan lehetséges az, hogy az osztrák perifériát képező Szilézia a német irodalom valóságos erőközpontjává válik a barokk időszakban? Áll mind ez természetesen a történettudományra, a művelődéstörténetre, a folklorisztikára is. Ebből a szempontból szembeűnnek a standard klasszikus (*J. Nadler*) vagy újabb keletű német irodalomtörténeti feldolgozások, kézikönyvek (*A. Lubos* etc.) hiányosságai. A szerző itt széles körben tekinti át a 20. század és napjaink nevezetesebb kiadványait. Mint alapvető hiányosságot tartja számon a szerves időfolyamat és a térbeli érintkezés-kultúra bemutatásának hiányát. Jellegzetes megnyilvánulásainak egyike: egyes korszakok túldimenzionálása, másíka elsikkadása. Jelen tanulmány nem szenved ebben: éppen szövege a sziléziai barokk egyoldalú kiemelése ellen. Jeles értékeket sorol fel más korszakokból is, *Eichendorff*tól *G. Hauptmann*ig. Az egysíkú, lényegében pozitivistá felfogás ne-
továbbja a regionális különösség misztifikálása, megokolása – önmagával. Ami még riasztóbb (bár itt a tanulmány nem ad lényegi hivatkozásokat): a felzárkózni próbáló lengyel irodalomtörténeti feldolgozás, a német mintákat alapul véve, szintúgy misztifikál és mitizál, miközben a nagy német hagyomány árnyékában sokáig inkább senyedő lengyel irodalom kezdetlegesebb formáitumai produktumainak jelentős-értékét önkényesen felna-

gyítja, amivel csak megtéveszti az utókort. Autonóm értékét is abszolutizálja, holott a német szálak eltagadása meghamisítja a képet. Ugyanakkor nem fordít kellő figyelmet egyelőre a minden ízében eredeti népköltés feltárására és feldolgozására.

A tanulmány záró, metodológiai kitekintése figyelmeztet általában az irodalmi regionalitás vizsgálatának sajátos követelményeire (ajánlva ezeket a Sziléziát érintő további feladatok elvégzéséhez): történeti–kritikai szemlélet („arrieregarde”), „transz-regionális” megközelítés, interdiszciplinaritás, komplex multikulturalitás (a nyelvi kultúrák kölcsönös tükröztetése, jelen esetben: germanisták és polonisták, német és lengyel germanisták stb. kölcsönös és szoros együttműködésében), a „topographical turn” módszerbelisége stb.

Komáromi Sándor